

Tomislav Faletar, prof.
Doktorand Filozofskog fakulteta u Zagrebu
Jordanovac 81 a
10 000 Zagreb
mark.feler@gmail.com

Primljeno/Received: 10.2.2018.
Prihvaćeno/Accepted: 21.4.2018.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Pregledni rad/Review

UDK 329.15(497.5Bjelovar)

TEŠKOĆE LEGITIMIZACIJE VLASTI KPH U KOTARU BJELOVAR NAKON ZAVRŠETKA DRUGOG SVJETSKOG RATA

Sažetak: U radu se problematiziraju političke i društvene okolnosti u Kotaru Bjelovar neposredno nakon završetka Drugog svjetskog rata u kojima Komunistička partija Hrvatske Kotarskog komiteta Bjelovar nastoji zadobiti legitimacijski temelj i učvrstiti vlast. Osnovna je namjera rada pokazati da je KPH u Kotaru Bjelovar u sredini koja je prije početka, u vrijeme i nakon završetka rata bila čvrsto vezana za političko, gospodarsko i kulturno djelovanje bivše Hrvatske seljačke stranke (HSS) imala teškoće u uspostavljanju i učvršćivanju svoje vlasti.

Ključne riječi: Bjelovar, kraja rata, izbori, komunisti, jednostranačka diktatura

1. Vrijeme partijske represije i izgradnja nove vlasti u Hrvatskoj nakon rata

Porazom fašističkog i kolaboracionističkog režima Nezavisne Države Hrvatske (NDH) i osvajanjem vlasti Komunističke partije Hrvatske (KPH) otvorila se široka perspektiva razvoja socijalizma u Hrvatskoj. U općoj neimaštini poslije rata, u uvjetima potpuno razrušene zemlje, brojnih demografskih žrtava i istovremeno s uspostavom vlasti Komunistička partija (KP) je provodila revolucionarni teror nad poraženim snagama neprijatelja i nad onim društvenim snagama za koje je partijski vrh pretpostavljao da bi mogle ugroziti proces njezine legitimizacije. Društvene snage za koje je smatrala da bi mogle ugrožavati učvršćenje i legitimizaciju nove vlasti KP je vidjela u hijerarhiji Katoličke Crkve, u ratnim zločincima, suradnicima i

aktivnim pripadnicima režima poražene NDH, članovima prijeratnih građanskih stranaka i dr. Razmjer represije i zločina koje je počinila nova vlast bio je nastavak započetog revolucionarnog terora koji su partizanske snage započele u završnim operacijama rata. Represija je nastavljena poslije 8. svibnja 1945. godine nad snagama poraženog neprijatelja i nad civilnim stanovništvom. U masovnim egzekucijama poraženih neprijateljskih vojnika-ustaša, domobrana te ostataka četničkih i drugih postrojbi stradalo je i mnogo civilnog stanovništva (posebno u iscrpljujućim marševima, tzv. križnim putovima). Tomu u prilog govore brojni dokumenti o formiranju posebnih jedinica zaduženih za likvidacije političkih protivnika (KNOJ) i o formiranju partijskog, državnog i vojnog (protu)obavještajnog aparata (OZN-a; UDBA).⁹⁴⁰

Represija i počinjeni zločini bili su planirani još u vrijeme rata u najužem rukovodstvu KPJ (Politbiro CK KPJ). U sudskim procesima nakon rata nova je vlast organizirala brojna suđenja i montirane sudske procese crkvenoj hijerarhiji Katoličke Crkve u Hrvatskoj (nadbiskupu Alojziju Stepincu u dr.) i ustaškim ratnim zločincima.⁹⁴¹ Sukob KPH i Crkve u Hrvatskoj nakon rata dodatno se zaoštravao zbog mjera državne politike koje su išle prema konfiskaciji zemljišnih posjeda Crkve, ograničenjima u pogledu slobodnog ispovijedanja vjere i dr. Sukob se dodatno produbljavao zbog nepomirljivih ideoloških pogleda Komunističke partije na ulogu i značenje vjere u životu i obrazovanju. U organiziranju vjerskih procesija i hodočašća, a naročito u okupljanju mlađeg naraštaja omladine u crkvene zborove, vlast je vidjela oblike subverzivnog djelovanja neprijatelja usmjerenih protiv interesa Partije i dostignuća socijalističke revolucije. Sukob komunističkih vlasti i Katoličke Crkve u Hrvatskoj nakon rata bit će prvi test legitimiteta nove vlasti. Upravo je Katolička Crkva u promatranom razdoblju predstavljala jedinu istinsku oporbu komunističkim vlastima u Hrvatskoj.⁹⁴²

U bitno drugačijim društvenim uvjetima i izmijenjenim političkim okolnostima komunističke vlasti su u ostacima građanskog („buržoaskog“) društva vidjele neprijatelja s kojim odmah treba obračunati kako se neprijatelj ne bi uvukao u aparat vlasti i opstruirao provedbu direktiva partijskog vrha i izgradnje državnog sustava. Aktivnosti neprijatelja, prema viđenju Partije, mogle su ići u smjeru pasiviziranja naroda od učešća u obnovi i izgradnji zemlje do pasiviziranja naroda za sudjelovanje na poslijeratnim izborima. Njihova taktika se s vremenom mijenjala i postajala „s sofisticiranija“, stoga je bila potrebna stalna budnost članova Partije jer neprijatelj „nikada ne spava“.

⁹⁴⁰ Detaljnije: Kosta, NIKOLIĆ, *Mač revolucije – OZNA u Jugoslaviji 1944.-1946.*, Službeni glasnik, Beograd, 2014.

⁹⁴¹ Vidi detaljnije: *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946. - Dokumenti*, Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Slavonski Brod, Slavonski Brod, 2005.

⁹⁴² O komunističkoj represiji nad Katoličkom crkvom u Hrvatskoj i Jugoslaviji: Miroslav, AKMADŽA, *Katolička crkva u komunističkoj Hrvatskoj 1945.-1980.*, Despot infinitus, Zagreb, 2013.

Zločini koje je pri tome počinila nova vlast bili su nastavak započetog revolucionarnog terora partizanskih snaga u završnim operacijama rata nakon 8. svibnja 1945.godine. Tada su nacističke snage, zajedno s pripadnicima poraženih ustaških i drugih kvislinških snaga, pre-dale i položile oružje.⁹⁴³ Represija i zločini koje je pri tome napravila komunistička vlast bili su planirani još u vrijeme rata u najužem rukovodstvu KPJ.⁹⁴⁴

Sukobi KP sa snagama građanskog društva i sukobi s Crkvom oko pitanja vjerskih sloboda, zbog mjera agrarne reforme i kolektivizacije, formiranja radnih zadruga (SRZ) i provedbe Petogodišnjeg plana (1947-1951.), nisu mogli narušiti njeno jedinstvo i unutarnju koheziju. Sukob vlasti KPH sa snagama poraženog neprijatelja i snagama građanskog društva može se promatrati kao sukob nove vlasti i potencijalne političke oporbe u novim uvjetima. Provođenjem represije Komunistička partija (KP) nastojala je uspostaviti kontrolu nad razinama društvenog života i što potpunije provesti ranije donesene odluke partijskog vrha o uspostavi vlasti. Na udaru državnog aparata prvi su se našli vrh crkvene hijerarhije Katoličke Crkve u Hrvatskoj i župno svećenstvo. Na udaru represivnog aparata KP našli su se i pripadnici nacionalnih manjina zbog nasilne provedbe mjera nacionalizacije imovine osoba za koje je vlast sumnjala da su bili u ratu na strani okupacijskog režima. Nacionalizirana su industrijska poduzeća, banke i nekretnine pripadnika nekih nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Posebno je bila pogođena njemačka nacionalna manjina.⁹⁴⁵

Rigidni politički centralistički sustav koji je gradila KPJ/KPH nakon rata nije podržavao ni najmanji oblik oporbenog djelovanja snaga građanskih društva koje bi ga u bilo kojem trenutku mogle dovesti u pitanje.⁹⁴⁶ To će imati za posljedicu ograničeno djelovanje tih snaga u okolnostima snažnog djelovanja državnog i partijskog represivnog aparata. Izgradnja takvog političkog sustava, barem kad je u pitanja Hrvatska, završena je 1950. godine. Nakon 1950. prelazi se na „mirniju“ etapu razvoja jugoslavenskog/hrvatskog društva do etape koja bi, prema KP, označila završnu fazu izgradnje države socijalističkog tipa, tj. fazu „odumiranja države“. Totalitarni politički sustav koji je KPJ/KPH pri tome izgradila održao se zahvaljujući snažnom represivnom aparatu države (vojske, policije i obavještajnog aparata) do početka 1990-ih godina prošlog stoljeća. Komunistička je vlast zanemarila temeljne vrijednosti građanskog društva koje su u Hrvatskoj postojale prije rata - višestranački politički sustav, privatno vlasništvo, osobne slobode i dr. To je destabiliziralo i delegitimiralo novu višenacionalnu državu. Nova

⁹⁴³ Nada, KISIĆ KOLANOVIĆ, Vrijeme političke represije: „Veliki sudski procesi“ u Hrvatskoj 1945.-1948., Časopis za suvremenu povijest, br. 1.,1993., 1-23.

⁹⁴⁴ Josip, JURČEVIĆ, *Bleiburg*, Dokumentacijsko informacijsko središte, Zagreb, 2005.

⁹⁴⁵ Vladimir, GEIGER, Nijemci i Austrijanci u Hrvatskoj od 1945. do danas, *Časopis za suvremenu povijest*, 28., 1996., br. 1-2., 227-233

⁹⁴⁶ Zdenko, RADELIĆ, *Položaj snaga građanskog društva u Hrvatskoj 1945.-1950.*, (doktorska disertacija), Zagreb, 1994.

državna zajednica nastala nakon rata - Demokratska Federativna Jugoslavija (DFJ) odnosno Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRI) postala je poprište trajne borbe između pokušaja uspostavljanja komunističkog društva i objektivne stvarnosti.⁹⁴⁷

2. Politički sustav u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata

Komunistička partija Jugoslavije i Komunistička partija Hrvatske kao njena ideološka sljedbenica izašle su iz rata kao snažne političke i ideološke organizacije i rukovodeće snage jugoslavenskog odnosno hrvatskog društva. U političkom sistemu vlasti koji je KP izgrađivala nakon rata sudjelovale su sve vanpartijske organizacije čije je djelovanje preko svojih aktivista i rukovodilaca usmjeravala Komunistička partija: Jedinstvena narodnooslobodilačka fronta (JNOF, od kolovoza 1945. Narodna Fronta-NF), Jedinstveni radnički sindikati (JNS), Antifašistička fronta žena (AFŽ), Ujedinjeni savez antifašističke omladine (USAO) i dr. Braneći postignuća narodnooslobodilačkog rata i teritorijalni integritet zemlje u okolnostima postojanja vanjske ugroze, kako je međunarodnu situaciju ocjenjivalo rukovodstvo KPJ/KPH, Komunistička partija kao avangarda (predstavnik) radničke klase upravljala je svim društvenim procesima usmjerenima k očuvanju tih ratnih postignuća. Određivala je i tumačila ideološko-politički rad i unosila u narodne mase revolucionarnu svijest o zadacima koji predstoje pri izgradnji socijalističkog društva.⁹⁴⁸ U savezu radnika, seljaka i drugih radnih slojeva Partija je vidjela osnovicu klasne borbe.⁹⁴⁹ Njezina monolitnost, sačuvana u ratu, bila je naslijeđena iz prijašnjih faza razvoja komunističkog pokreta. Monolitnost Partije kao osnovne i usmjeravajuće snage sistema i izvanredna koncentracija moći u rukama nekolicine ljudi na njezinu vrhu (članovi Politbira Centralnog komiteta KPJ/KPH) imat će za posljedicu miješanje kompetencija partijskih i državnih tijela.⁹⁵⁰ Platforme partijske organizacije, koje je donosio Politburo CK KPJ/CK KPH na partijskim kongresima, bile su obvezujuće za sve (van)partijske organizacije. Odluke Politbira javnosti je prenosila Narodna fronta, transmisija KP prema širokim narodnim masama, koja je bila zadužena za neposredan rad na provedbi programa KP.⁹⁵¹

⁹⁴⁷ Dušan, BILANDŽIĆ, *Moderna hrvatska povijest*, Golden marketing, Zagreb, 1999., 204.

⁹⁴⁸ Biljana, KAŠIĆ, Značajke partijske ideologije u Hrvatskoj (1945-1948.), *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1-3., 1991., 243.-244. Vidi i: *1945.-razdjelnica hrvatske povijesti*, Zbornik radova, Zagreb, 2006., 19-47.

⁹⁴⁹ *Povijest Saveza komunista Jugoslavije*, Komunist-Narodna knjiga -Rad, Beograd, 1985., 320.

⁹⁵⁰ Nada, KISIĆ-KOLANOVIĆ, Pravno utemeljenje državocentričkog sistema u Hrvatskoj 1945.-1952., *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1., 1992., 49.

⁹⁵¹ Branko, PETRANOVIĆ, Osnivački kongres Narodnog fronta Jugoslavije, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 1., 1980., 5.-15., Nada, KISIĆ-KOLANOVIĆ, Prilog istraživanju narodne vlasti u Hrvatskoj 1943.-1945., *Časopis za suvremenu povijest*, br.2-3., 1979., 104-108.

3. Kotar Bjelovar nakon 1945. godine

Uz stanovite specifičnosti u pogledu višenacionalnog sastava stanovništva kotara (Nijemci, Mađari, Česi, Srbi i ostali) i njihove orijentiranosti u ratu (pripadnici njemačke manjine aktivno su podupirali njemački okupacijski režim NDH, dio Srba aktivno se borio na strani partizanskog pokreta, a Mađari su zauzeli „neutralniji“ stav nemiješanja u sukob) Komunistička partija je nakon rata i u kotaru Bjelova primjenjivala identičan obrazac učvršćivanja i legitimizacije vlasti. Pripadnost bilo partizanskom pokretu bilo fašističkom režimu NDH za vrijeme rata za posljedicu je nakon rata imala pojave osvete i nacionalnog šovinizma Srba prema Hrvatima kotara s jedne strane te neprihvaćanja novog političkog sustava od strane dijelova hrvatskog društva.⁹⁵² Činjenica da se nalazi u dijelu Hrvatske u kojemu je seljaštvo oduvijek činilo najbrojniju kategoriju stanovništva utjecala je na političke i gospodarske prilike u Kotaru Bjelovar nakon rata.

Revolucionarni teror nad poraženima,⁹⁵³ nacionalizacija imovine pripadnika njemačke manjine, protjerivanje Mađara s područja kotara i sl. i ovdje su obilježili legitimacijski proces KPH nakon rata. Uzimajući u obzir prilike koje su vladale u Kotaru Bjelovar nakon rata, izvršenje ovih zadataka zahtijevalo je maksimum napora partijske organizacije kotara. Otežavajuće okolnosti komunistička je vlast nalazila u ostacima poraženog ustaškog režima i pripadnicima bivših građanskih stranaka (za koje je komunistička vlast u kotaru koristila naziv „ustaško-mačekovska reakcija“)⁹⁵⁴ te u malobrojnosti partijske organizacije na području kotara.

Za vrijeme rata područje budućeg Kotara Bjelovar i posebno grad Bjelovar (za NDH u sastavu velika župe „Bilogora“) bili su snažno ustaško i njemačko uporište. Prisutnost neprijateljskih snaga i povremeni izlasci vojske iz grada s ciljem čišćenja terena od partizana uzrokovali su opredijeljenost većine stanovništva na području kotara za neprijatelja. Ova činjenica imala je negativne učinke na razvoj i učvršćenje vlasti KP na širem području kotara nakon rata. U uvjetima u kojima je dio stanovništva budućeg kotara tradicionalno bio usmjeren mirotnoj politici bivše Hrvatske seljačke stranke (HSS) bilo je otežano formiranje partijskih organizacija na terenu u procesu legitimizacije nove vlasti u kotaru.

⁹⁵² Zdenko, RADELIĆ, *Križari - gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.*, Alfa – Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011., 321.-360.

⁹⁵³ Samo je u razdoblju od osnutka 8.1.1944. do 15.5.1945. godine Vojni sud Komande bjelovarskog područja izrekao 284 presude, od kojih je 29 presuda sa kaznom strijeljanja. Vidi rukopis: *Vojni sud komande bjelovarskog područja*, (ur.) Savo Velagić, Historijski arhiv Bjelovar, Bjelovar, 1962., 11.

⁹⁵⁴ Državni arhiv Bjelovar (HR-DABJ), fond 190., Gradski komitet Saveza komunista Bjelovar, kut. 8., Izvještaj Mjesnog komiteta KPH Bjelovar Okružni komitetu KPH Bjelovar, Mjesečni izvještaji 1946.-1950., 1.

Oslobođenjem područja budućeg Kotara Bjelovar Partija se našla pred novim zadatcima koji su zahtijevali nove oblike rada. Aktivnost Partije trebalo je usmjeriti na rješavanje političkih i ekonomskih zadataka.⁹⁵⁵ Trebalo je stvoriti uvjete za održavanje partijskih konferencija koje bi usmjeravale aktivnosti Partije k izgradnji socijalizma. U rujnu 1945. održana je II. partijska konferencija Kotarskog komiteta Bjelovar na kojoj su se birali predstavnici kotarskog partijskog rukovodstva. Činjenica da se II. partijska konferencija održala nakon rata imala je odlučujući utjecaj na organizaciju i izbor novog rukovodstva Komiteta s ciljem usmjeravanja njihovih aktivnosti k rješavanju poslijeratnih ekonomskih i političkih problema. Zadatci su bili sljedeći: učvršćivanje i proširenje partijske organizacije i SKOJ-a, učvršćivanje i proširivanje NF, učvršćivanje vlasti preko Narodnog odbora Kotara Bjelovar, pripreme za izbore Narodnih odbora, za Konstituantu (Ustavotvornu skupštinu) i Ustavotvorni Sabor, borba za uništenje ostataka fašističkih grupa, pomaganje u ratu stradalom gradu i selima u kotaru, rad na poboljšanju socijalnog sastava partijskog članstva i dr.

Zadatak Partije da izgradi i učvrsti vlast bio je imperativ za rješavanje političkih i ekonomskih problema te za ostvarenje revolucionarnih promjena. Za rješavanje postojećih teškoća i realizaciju programa KP se oslanjala na iskustva i institucije narodne (partizanske) vlasti formirane za vrijeme rata. Osim na postojeće ratne i nove poslijeratne kadrove oslanjala se i na ranije formirane Narodne odbore kao organe nove vlasti (manje je poznato da se prilikom uspostave vlasti KP u kotaru oslanjala na činovnike i stručnjake koji su radili u aparatu vlasti NDH). Izbori za Narodnooslobodilačke odbore (NOO) provedeni su u lipnju 1945. god. Organizacijom nove vlasti kotar je imao 133 MNO. Gradski narodni odbor (GNO), osim Bjelovara, obuhvatio je nekoliko sela u njegovoj bližoj okolici: Ivanovčane, Hrgovljanje, Velike i Male Sredice, Križevačku cestu i Nove Plavnice. Brojčano stanje kotarskog partijskog članstva nakon rata nije išlo u prilog stabilizaciji vlasti KP. Komitet je imao 10 članova, 31 partijsku organizaciju i 199 članova. Sekretare Kotarskih i Gradskih komiteta postavljao je i smjenjivao Politbiro CK KPH. Politički kadar s kojim je KPH u kotaru Bjelovar izašla iz rata postao je upravljačka jezgra nove kotarske vlasti nakon oslobođenja.⁹⁵⁶

Pred KPH je stajao zadatak organiziranja novog političkog i gospodarskog sustava - organa vlasti kotarskog Narodnog odbora (KNO) i Mjesnih narodnih odbora (MNO) kao i ostalih

⁹⁵⁵ HR-DABJ, fond 190., Kotarski komitet Saveza komunista hrvatske Bjelovar, kut. 20., Upute Oblasnog komiteta KPH Zagrebačke oblasti o preuzimanju vlasti Kotarskom komitetu Bjelovar od 27.04.1945., Urudžbeni spisi 1944.-1949., Isto: Okružnica Oblasnog komiteta KPH Bjelovar Kotarskom komitetu KPH Bjelovar - Politički i ekonomski problemi - sudjelovanje u rješavanju, 14.4.1946.

⁹⁵⁶ Hrvoje, PETRIĆ, Željko, HOLJEVAC, Željko, KARAULA, *Povijest Bjelovara od početaka naseljavanja do kraja Domovinskog rata*, HAZU – Zavod HAZU Bjelovar, Zagreb-Bjelovar, 2013., 341.

ustanova i poduzeća. Najvažniji je zadatak bila izgradnja i proširenje (van)partijskih organizacija čime bi se okupile široke mase naroda u Narodnu frontu. Posebna je pažnja posvećena proširenju partijske organizacije na dijelove kotara koji su u ratu bili pod direktnim utjecajem ustaškog režima i jačanju političkog rada među narodom („masama“). Cilj tih aktivnosti bilo je jačanje borbe protiv neprijatelja i brža izgradnja zemlje. Komitet je organizirao masovne sastanke na kojima se narodu objašnjavao program KP i Narodne fronte, smisao bratstva i jedinstva, borbe protiv nacionalnog šovinizma i sl. Bilo je važno ostvariti što masovnije okupljanje naroda u Narodnu frontu, posebice onih dijelova društva za koje se znalo da u ratu nisu sudjelovali na strani neprijatelja (članovi Hrvatske republikanske seljačke stranke - HRSS). Proširenje partijske organizacije u gradu, u pridruženim selima i u poduzećima teklo je vrlo sporo zbog izostanka planskog rada nadležnih partijskih foruma što je predstavljalo otežavajuću okolnost na političkim izborima za organe upravljanja.⁹⁵⁷ Nedovoljnoj brizi nadležnih foruma za proširenje partijske organizacije u gradu i selu treba pridodati i pojavu tzv. sektašenja prema novim članovima Partije. Sektašenje je podrazumijevalo stav jednog dijela članstva da će omasovljenje Partije voditi slabljenju partijske organizacije.

Takav stav dijela članstva prema omasovljenju Partije u inicijalnoj fazi legitimizacije vlasti, izostanak neposrednog rada s masama u ćelijama, slaba organizacija poslova, nedisciplina kod pojedinih članova, pijanstvo, nepotizam, nedolasci na sastanke, neizvršavanje partijskih zadataka, izostanak kritike i samokritike, nedefinirani stavovi pojedinaca oko pitanja religije i neadekvatno obrazovanje većine članova Partije imali su za posljedicu isključenja članova i prestanak rada nekih partijski ćelija.⁹⁵⁸ Pojedine partijske ćelije nisu primale nove članove duže vrijeme pa su se s vremenom „odvojile od naroda“. Veliki problem za kotarsku partijsku organizaciju predstavljao je i neplanski rad na agitaciji i propagandi nove vlasti. Sektor agitpropa bio je od odlučujućeg značaja za jačanje Partije i njezinog članstva. Podrazumijevao je rad na odgoju i teorijskom „uzdizanju“ članova Partije u duhu marksizma-lenjinizma i rad na obrazovanju širokih narodnih masa. Nedostatak teorijskog obrazovanja prema zadanoj matrici rezultirao je nedostatkom jasne perspektive razvoja jugoslavenskog društva. U takvim su se okolnostima u selima razvijale „jezgre“ otpora prema novoj vlasti i to prema mjerama vlasti povezanim s obveznim otkupom žitarica i oformljenjem SRZ.

Brojni sačuvani dokumenti svjedoče da su u redove (van)partijskih organizacija, uključujući i samu KPH u kotaru Bjelovar, ulazile osobe koje su svojom stručnošću mogle pomoći

⁹⁵⁷ HR-DABJ, fond 190., Oblasni komitet Komunističke partije Hrvatske Bjelovar, kut. 9-11., Podaci o oblasnom, kotarskom i gradskom partijskom aparatu za 1949. god., Aparat kotarskog i gradskog komiteta KPH Bjelovar, Aparat pri kotarskom Komitetu.

⁹⁵⁸ Berislav, JANDRIĆ, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom Komunistička partija Hrvatske 1945.-1952., organizacija, uloga, djelovanje*, Srednja Europa, Zagreb., 1995., 78.

uspostaviti vlast KP, a za koje je vlast znala da su aktivno podupirali (bili u radnom odnosu) ustaški režim. Brojnim „čišćenjima“ partijskog aparata dirigiranima iz Politbiroa KPJ/KPH do kraja 40-ih godina Partija se lako rješavala takvih „oportunističkih“ kadrova. „Uvlačenje“ ovakvih ljudi u strukture nove vlasti kako bi se stekao politički legitimitet bio je imperativ jer je rukovodeći aparat KP u kotaru (i oblasti) bio apsolutno nepismen. Politički izbori na kojima se nova vlast pokušala legitimirati na saveznoj razini bili su izbori za Ustavotvornu skupštinu DFJ 1945. organizirani 11. studenog 1945. i izbori za Ustavotvorni Sabor 1946. godine.

4. Legitimizacija vlasti KPH u Kotaru Bjelovar 1945. - 1950. godine – izbori za Ustavotvornu skupštinu DFJ 1945. i Ustavotvorni Sabor 1946. godine

Na izborima za Ustavotvornu skupštinu DFJ 1945. godine nije se kandidirala niti jedna politička stranka osim Narodne fronte čiji je nosilac liste bio Josip Broz Tito. Izbornim zakonom koji je ograničavao stanovništvo u sudjelovanju u izboru ovog predstavničkog tijela na saveznoj razini mnogi stanovnici Kotara nisu mogli pristupiti izborima. Izbornom se pravo biračima moglo oduzeti na temelju pojedinačnih prijava i mišljenja organizacija NF. Slijedom okolnosti biračko je pravo najviše poništeno baš biračima u Okrugu Bjelovar - 14%. Nakon tehničkih priprema za izbore,⁹⁵⁹ snažne agitacije i propagande koju je provodila Narodna fronta prije izbora⁹⁶⁰ i ograničenja koja je postavio izborni zakon izlaznost na izbore u Kotaru bila je izrazito niska. Od izbora je u Okrugu apstiniralo relativno visokih 17 % birača. Zanimljivost ovih izbora je i u tome što se pored ovako visokog postotka nesudjelovanja birača na izborima velik broj birača odlučio za kutiju bez liste (tzv. crnu kutiju) - čak 15%! Kutiju bez liste vlasti su postavile na izborna mjesta kako bi se smanjio broj apstinenata u izbornom postupku. Svjesna izborne pobjede, ali i loše izlaznosti birača, vlast je rezultate izbora tumačila na način koji će kasnije postati općeprihvaćen za tumačenja rezultata izbora - kao djelovanje neprijatelja, pripadnika poražene strane u ratu, pripadnika predratnih političkih stranaka („ustaša i mačekovaca“), katoličkog klera i dr. Ostvarena pobjeda na izborima ponukala je partijski vrh kotara da nastavi s agitacijom i osnovnim partijskim organizacijama uputi direktivu o žurnom sastanku na kojemu će narodu „pravilno“ protumačiti izborni rezultat. Ako pod pojmom legitimizacije vlasti prihvatimo tumačenje po kojemu se svaka vlast legitimizira putem političkih izbora u slobodnom biračkom postupku i podrazumijeva plebiscitarnu (bezrezervnu) podršku civil-

⁹⁵⁹ HR-DABJ, fond 190., Kotarski komitet Saveza komunista Hrvatske Bjelovar, kut. 20., Tehničke upute za izbore, Urudžbeni spisi 1944.-1949., 22.10.1945., 1-2.

⁹⁶⁰ HR-DABJ, fond 190., Kotarski komitet Saveza komunista Hrvatske Bjelovar, kut. 20., Agitacija za izbore, Urudžbeni spisi 1944.-1949., 8.10.1945.

nog stanovništva toj vlasti, nije pretjerano zaključiti da je vlast na ovim izborima doživjela neuspjeh.⁹⁶¹

Rezultati izbora za Ustavotvornu skupštinu pokazali su postojanje društvenih snaga u Hrvatskoj/Okrugu Bjelovar koje nisu podržavale vlast KP i čije je djelovanje na politički sustav bilo delegitimacijsko. Vlast ih je smatrala neprijateljskima iako je bilo jasno da se radi o snaga građanskog društva. To su potvrdili izbori za Ustavotvorni Sabor 1946. Izborni zakon bio je povoljniji u odnosu na savezni zakon. Predviđao je pojedinačnu kandidaturu - svaki je kandidat mogao imati zamjenika, postojala je mogućnost nastupa više kandidata u jednoj izbornoj jedinici i sl. Isto tako, predvidio je da se na svakih 20 000 stanovnika bira jedan zastupnik. Izabran bi bio onaj kandidat koji je dobio najviše glasova - obično prvi kandidat na biračkom spisku. Narodna fronta je putem svog agitpropa poticala članstvo vanpartijskih organizacija da u što većem broju sudjeluje u izbornom postupku. Unatoč povoljnostima koje je pružao izborni zakon, odaziv birača na izbore u Okrugu Bjelovar bio je opet neočekivano (?) slab. Takav odaziv naroda na političke izbore za predstavnička tijela - Ustavotvornu skupštinu 1945. i Ustavotvorni Sabor NRH 1946. kao i za izbore za NO u 1947. godini može se pripisati početnom nesnalaženju nosilaca vlasti u novim uvjetima.

Na izbore u Okrugu izašlo je samo 79% birača što pokazuje da KPH nije uspjela ni na ovim izborima zadobiti širi legitimacijski okvir. To potvrđuju i izjave najužeg partijskog vrha KPH nakon provedenih izbora, posebice Vladimira Bakarića, kako su rezultati izbora pokazali da u Hrvatskoj postoje krajevi „koji su uz nas“, „uz Partiju“, aludirajući na Liku i Primorsko-goranski okrug u kojima je odaziv na izbore bio veći od 99 %.⁹⁶² Provedeni izbori za Ustavotvorni Sabor (kao i oni prethodni) bili su za novu vlast puki formalizam. Provođenje „partijske linije“ na štetu interesa njezinih građana bio je jedini ispravni put. Rezultati i ovih izbora potvrdili su slabosti partijske organizacije u samom Kotaru i, kako je ranije istaknuto, postojanje građanskih snaga u Kotaru/Okrugu Bjelovar koje su otežavale uspostavljanje revolucionarne vlasti KPH u poratnom periodu.

5. Izbori za Narodne odbore i Narodnu skupštinu

Izbori za lokalne organe vlasti poslije rata, kao nastavak legitimacijskog procesa na nižim razinama upravnog aparata vlasti (na selu, gradu, kotaru i u oblasti), provedeni su 1947., 1949., 1950. i 1952. godine. Izbornom zakonodavstvu za njihovu provedbu ostala su neka ograničenja u biračkom pravu građana do 1951. godine. Pravna tumačenja Izbornog zakona iz 1945.

⁹⁶¹ Katarina, SPEHNJAK, *Javnost i propaganda: Narodna fronta u politici kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2002., 15., 16., 127.,129.,132., 136.,137.

⁹⁶² *Vjesnik*, 9.11.1946.

god., koji je postavio ograničenja u pogledu biračkih prava koja bi mogla utjecati na njihovo proširenje, bila su proizvoljna i neobvezujuća za vlast. Za vlast su od posebnog značenja bili izbori za NO u svezi s realizacijom predstojećeg Petogodišnjeg plana (1947.-1951.) i nikako se nije smjelo dogoditi da „neprijatelj svojim lukavstvom i mijenjanjem oblika djelovanja“ uđe u najniže organe vlasti i onemogućiti vlast u provedbi Plana. Na izborima za kotarski Narodni odbor 1947. godine⁹⁶³ izabrano je 80 kandidata, od toga najviše seljaka (66) i radnika (9). Glede nacionalnog sastava najviše izabranih bili su Hrvati (56) i Srbi (24), a njihova je politička pripadnost pokazivala pripadnost KP (49), NF (15) i HRSS (16). U promidžbi uoči izbora na listama NF trebali su stajati najbolji komunisti. Pojave poput djelovanja raznih neprijateljskih klerofašističkih i ustaško-mačekovskih skupina bile su konstantne. Odaziv birača u Oblasti Bjelovar bio je 95,82%, a odaziv birača u samome gradu je 99,33%.⁹⁶⁴ Unatoč pobjedi na izborima, brojnost članova partijske organizacije u Kotaru nije porastao, naprotiv smanjio se za 106 članova. Razlog ovom smanjenju broja članova u odnosu na 1946. godinu su brojna isključenja zbog nedolazaka na partijske sastanke.⁹⁶⁵

Visok postotak izlaznosti na izbore (100%) jedno je od obilježja i izbora za Saveznu skupštinu Jugoslavije 1950. godine. U čast održavanja izbora vlasti su predvidjele održavanje takmičenja (u kojima su morala sudjelovati sva poduzeća i organizacije na području GNO), bakljade i paljenje krjesova dan prije izbora i sl.⁹⁶⁶ Nedostatak rada u partijskim organizacijama, nedovoljna promidžbena aktivnost za izbore i uobičajeno djelovanje „neprijatelja“ i ovog su puta bili dio izbornog folklor. Za razliku od svih prethodnih izbora vlast je tada instruirala obavještajni aparat na selu da održava sastanke o pravilnom pisanju izvještaja o događanjima „s terena“. Radioaparar preko kojega se agitiralo za jednu listu trebalo je postaviti kraj biračkog mjesta. Trebalo se povezati s vojskom i poštom da se provedu dodatne telefonske linije kako bi obavještajni aparat brzo reagirao, a u pošti je trebalo osigurati dodatne ljude za situaciju da „neprijatelj“ prekine telefonske linije. Biračka mjesta je trebalo osigurati stražom sastavljenom od provjerenih partijskih kadrova itd. Postavilo se pitanje kutije bez liste, njezinog mjesta i izgleda na biračkom mjestu.

⁹⁶³ HR-DABJ, fond 190., Kotarski komitet Saveza komunista Hrvatske Bjelovar, kut. 20., Podatci o izborima za Narodne odbore 1947., Urudžbeni spisi 1944.-1949.

⁹⁶⁴ HR-DABJ, fond 190., Kotarski komitet Saveza komunista Hrvatske Bjelovar, kut. 20., Izvještaj Kotarskog komiteta KPH Bjelovar Povjereništvu CK KPH za Oblast Bjelovar o stanju partijske organizacije, 2.07.1949., Urudžbeni spisi, 1944.-1949.

⁹⁶⁵ HR-DABJ, fond 190., Gradski komitet Saveza komunista Bjelovar, kut. 7., Zapisnik Biroa Gradskog komiteta KPH Bjelovar, 6.04.1950., Zapisnici sjednica Biroa 1947.-1951., 3., SPEHNJAK, n. dj., 144-145.

⁹⁶⁶ HR-DABJ, fond 190., Gradski komitet Saveza komunista Bjelovar, kut. 7., Zapisnik Biroa Gradskog komiteta KPH Bjelovar, 1.02.1950., Zapisnici sjednica Biroa 1947.-1951., 1.

Razmišljanja nosilaca vlasti išla su tako daleko da se kutiju bez liste trebalo izvrnuti ruglu tako da ju se oboji posebnom bojom ili se na nju nacрта nekakva karikatura.⁹⁶⁷ Vlasti su poticale svoje (van)partijsko članstvo da nagovara ugledne članove HSS-a da agitiraju u narodu za izbore.⁹⁶⁸

Okolnosti u kojima su održani izbori pokazivale su snažan interes vlasti da se i ovaj put potvrdi njen potpuni politički legitimitet, ali i nužnu pomoć članstva HRSS-a da se osigura pobjeda.⁹⁶⁹ Atmosfera u kojoj su održavani nije dala naslutiti da bi moglo doći do drugačijih ishoda. Izbori su pokazali i određene slabosti u partijskoj organizaciji na svim razinama. S jedne strane rezultati izbora pokazali da „neprijateljski HSS-ovski elementi“ još uvijek imaju znatan politički utjecaj u selima GNO (Hrgovljani i Velike Sredice) i selima KNO (Starčevljani, Diklenica). S druge strane pokazali slabosti osnovnih partijskih organizacija na selu u čijim je agitacijskim izbornim aktivnostima bilo dosta oportunitizma (u pojedine biračke odbore na selu uvukao se „ustaški neprijatelj“, na nekim biračkim mjestima „neprijatelj je bacio parole“, članovi biračkog odbora na dan izbora napustili su mjesto, i dr.).⁹⁷⁰

Izuzetno visok postotak sudjelovanja birača na političkim izborima za organe upravljanja, barem kada su u pitanju izbori za organe odlučivanja na republičkoj saveznoj razini, moguće je interpretirati na nekoliko načina:

1. Gradovi su tradicionalno središta državnog upravnog aparata i vlasti.
2. Gradovi su središta industrijske proizvodnje i radništva tradicionalno usmjerenog prema lijevim političkim idejama.
3. Proširenje partijskih ćelija na poduzeća u gradu i na okolna sela.
4. Unutar NF, koja je bila konglomerat raznih stranaka i organizacija uključujući i KPH, birači su glasali za HRSS.
5. Rezultati izbora bili su falsificirani.

THE DIFFICULTIES IN LEGITIMIZING THE RULE OF CPC IN THE BJELOVAR COUNTY AFTER THE END OF WORLD WAR II

Summary: This paper questions the political and social circumstances in the Bjelovar county immediately after the end of World War II in which the Communist Party of Croatia (hrv. KPH), Bjelovar Committee

⁹⁶⁷ HR-DABJ, fond 190., Gradski komitet Saveza komunista Bjelovar, kut. 7., Zapisnik Biroa Gradskog komiteta KPH Bjelovar, 21.3.1950., Zapisnici sjednica Biroa 1947.-1951., 1-2.

⁹⁶⁸ HR-DABJ, fond 190., Gradski komitet Saveza komunista Bjelovar, kut. 7., Zapisnik Biroa Gradskog komiteta KPH Bjelovar, 23.2.1950., Zapisnici sjednica Biroa 1947.-1951., 4.

⁹⁶⁹ Zdenko, RADELIĆ, *Hrvatska seljačka stranka 1941.-1950.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1996., 156.

⁹⁷⁰ HR-DABJ, fond 190., Gradski komitet Saveza komunista Bjelovar, kut. 7., Zapisnik Biroa Gradskog komiteta KPH Bjelovar, 6.4.1950., Zapisnici sjednica Biroa 1947.-1951., 4.

attempted to gain legitimization and confirm rule. The basic intention of the paper is to show that the CPC had difficulties in the setup and affirmation of its rule in the Bjelovar county, an area which was connected firmly to the political, economic, and cultural work of the former Croatian Folks Party before, during, and after the war.

Key words: Bjelovar, the end of the war, elections, communists, single-party dictatorship